

Overzicht Wijzen van Afsluiting in de Bovenbouw van het VO

Stichting Cito
Arnhem
maart 2022

Inhoudsopgave

Inleiding

Criteria bij het kiezen van een wijze van afsluiting

Volledigheid

Kenmerken

Fijnmazigheid beoordeling

De wijzen van afsluiting

- A. Toets met gesloten vragen
- B. Toets met open vragen
- C. Toets met open en gesloten vragen
- D. Mondeling
- E. Afvinklijst
- F. Procesverslag/reflectieverslag
- G. Portfolio
- H. Mondelinge presentatie
- I. Poster of product
- J. Praktische opdracht - schriftelijke opdracht (casustoets)
- K. Praktische opdracht - praktisch
- L. Uitvoering met publiek
- M. Practicum of onderzoek met verslag
- N. Schrijfopdracht

Inleiding

Het ministerie van OCW heeft SLO de opdracht gegeven om de huidige examenprogramma's in het voortgezet onderwijs bij te laten stellen door zogenoemde vakvernieuwingscommissies. Dit leidt tot concept-examenprogramma's die per vak beschrijven wat er aan het einde van het voortgezet onderwijs bereikt moet zijn in termen van beheersing en/of ervaring om het vak met succes af te ronden.¹

Naast het concept-examenprogramma levert de vakvernieuwingscommissie een advies op over passende toetsvormen bij de beschreven inhouden in het concept-examenprogramma. Dit is een nieuw onderdeel van de werkopdracht. De reden dat dit is toegevoegd vindt zijn oorsprong in het feit dat nieuwe inhouden mogelijk ook vragen om andere manieren van afsluiting.

Met het overzicht van wijzen van afsluiting in dit document wordt de vakvernieuwingscommissie handvatten geboden om te komen tot een advies over welke vormen van afsluiting het meest passend zijn bij de inhouden. De vakvernieuwingscommissies worden uitgedaagd om de vormen van afsluiting breder te zien dan we tot nu toe gewend zijn. Dat wil niet zeggen dat de schriftelijke toets met vragen in de prullenbak kan. Het is de uitdaging om voor de verschillende onderdelen van het concept-examenprogramma na te denken over de meest passende vorm van afsluiting, ongeacht of het het centraal examen of schoolexamen betreft.

Criteria bij het kiezen van een wijze van afsluiting

Het is niet altijd eenvoudig een afsluiting te kiezen die zowel goed past bij de inhoud van het onderwijs als bij de bedoelingen die de vakvernieuwingscommissie voor ogen heeft met het concept-examenprogramma. De concept-examenprogramma's beschrijven de vakinhoud in termen van beheersingsdoelen en/of ervaringsdoelen. Maar er is vaak meer. Naast de beoogde meting van kennis, vaardigheden en houdingen zijn er meer vaardigheden die 'automatisch meekomen' (voorbeeld: voor het schrijven van een verslag is kennis nodig over het onderwerp, maar ook schrijfvaardigheid en de vaardigheid om te structureren). Meestal werken deze meekomende vaardigheden vertroebelend: ze belemmeren het zicht op de inhouden die je wilt meten. Maar soms werkt het versterkend. Bij vrijwel alle wijzen van afsluiting zijn er meerdere vaardigheden betrokken die op verschillende niveaus impact hebben. Bij de keuze van de wijze van afsluiting zou daarom rekening gehouden moeten worden met de volgende aspecten:

- Niet alle inhouden (kennis, vaardigheden en houdingen die in de examenprogramma's worden beschreven) zijn (even) goed toetsbaar in één en dezelfde wijze van afsluiting. Voor verschillende (sets van) inhouden dient de best passende wijze van afsluiting te worden gekozen.
- Binnen een vak kan sprake zijn van een opbouw van inhouden. Bij het kiezen van een wijze van afsluiting kan ook bepaald worden op welk moment in het onderwijstraject / onderwijsproces de afsluiting passend is. Dit kan zijn aan het einde van het traject/(leer)proces, maar ook op andere momenten.
- Het feit dat voor één vak meerdere wijzen van afsluiting gekozen kunnen worden en dat bepaald kan worden op welk moment het afsluiten van een onderdeel van een vak passend is, tezamen met het feit dat de ene wijze van afsluiting geschikter is voor een CE en een andere wijze geschikter voor een SE, betekent dat een afsluiting van een onderdeel met een

¹ Concept-examenprogramma's omvatten in elk geval een karakteristiek en een set van concept-eindtermen geordend in (sub)domeinen. Indien er sprake is van een centraal examen en een schoolexamen, bevat het concept-examenprogramma ook een verdeling van inhoud over het centraal examen en het schoolexamen.

CE in theorie vooraf kan gaan aan de afsluiting van een onderdeel met een SE en andersom. Wanneer er inhoudelijk stevige redenen zijn om dat te doen, zal dit nader besproken moeten worden.

- Naast de geselecteerde inhoud die getoetst wordt moet ook gekeken worden naar andere inhouden die in andere delen van het concept-examenprogramma worden genoemd, of zelfs daarbuiten. Voorbeeld: Bij de inleiding in een context in het scheikunde-examen wordt de leerling geacht algemene leesvaardigheid te bezitten alsmede kennis van vakinhoudelijke termen om te begrijpen wat er van de leerling wordt gevraagd. De vakinhoudelijke kennis en vaardigheden worden hier verweven met andere (voorwaardelijke) kennis en vaardigheden.
- Het af te sluiten onderwijsonderdeel maakt deel uit van het totale onderwijspakket van de leerling. Hiermee levert dit onderwijsonderdeel een bijdrage aan persoonsvorming, socialisatie en kwalificatie. Het is mogelijk dat de keuze voor een wijze van afsluiting gemaakt wordt om een goede balans te creëren tussen de doeldomeinen. Hiermee wordt bijvoorbeeld bedoeld dat sommige afsluitingen informatief zijn voor doorstroom naar het vervolgonderwijs en andere afsluitingen meer informatief zijn voor het functioneren in de maatschappij.
- Elke wijze van afsluiting vraagt de kandidaat een prestatie te leveren. Deze prestatie kan op twee manieren worden beoordeeld: voldoet het niveau van de prestatie aan de (landelijk gestelde) eisen of heeft de kandidaat voldoende ontwikkeling doorgemaakt. Bij de eerste manier wordt een meetlat gehanteerd die voor alle kandidaten geldt. Bij de tweede manier wordt de prestatie vergeleken met eerdere prestaties van die kandidaat. De keuze voor een van deze twee manieren bepaalt de invulling van de afsluiting.

Volledigheid

In dit document worden veertien wijzen van afsluiting behandeld die redelijk bekend en gangbaar zijn. Er zijn nog vele andere wijzen van afsluiting en/of mixvormen, zoals *performance assessment* in een game en het interview van een extern persoon. Deze zijn niet opgenomen in dit document. In een aanvulling wordt nader ingegaan op de mogelijkheden van minder gangbare afsluitingen.

Vanzelfsprekend mogen en kunnen vakvernieuwingscommissies een wijze van afsluiting adviseren die hier niet is genoemd. Dit document is hoofdzakelijk bedoeld om te inspireren en om aan te geven op welke aspecten er bij de keuze gelet moet worden.

Kenmerken

De wijzen van afsluiting zijn gegroepeerd. Wijzen van afsluiting die erg op elkaar lijken zijn in één categorie samengevoegd. Zo lijken een 'socratisch gesprek' en een 'mondelinge toets met korte vooraftoets' erg op elkaar. Ze worden daarom onder één noemer behandeld: mondelinge toets.

Elke wijze van afsluiting wordt beschreven aan de hand van een vaste set van kenmerken. Er is voor gekozen om zowel praktische, inhoudelijke als toetstechnische kenmerken op te nemen. Deze kenmerken zijn in een tabel samengevoegd. De set van kenmerken die is gebruikt om de wijzen van afsluiting te beschrijven wordt hieronder nader toegelicht.

Elke wijze van afsluiting begint met een korte omschrijving van wat er onder deze wijze van afsluiting verstaan wordt en wat niet. Er wordt in deze introductie aangegeven met welke andere wijze(n) van afsluiting er raakvlakken zijn en waar (ongeveer) de grens wordt gelegd.

Direct voorafgaand aan de tabel met kenmerken wordt aangegeven welke kennis, vaardigheden en/of houdingen gemeten kunnen worden met deze wijze van afsluiting.

Format

Kenmerk	Toelichting
Vorm	De manier waarop deze afsluitingswijze plaatsvindt: schriftelijk, digitaal, in de praktijk, mondeling met of zonder verslag.
Setting en locatie	De plaats waar de afname plaatsvindt en een inschatting of de wijze geschikt is voor individueel en/of groepswerk.
Tijd - afnameduur	De lengte van de afname of de totale tijd die er door de kandidaat aan de afsluiting gewerkt mag worden. Ook wordt iets gezegd over of het een meerdaagse afsluiting is of dat het bij voorkeur binnen een kort tijdsinterval moet.
Geschiktheid voor CE	Er wordt kort aangegeven of deze afsluiting wel of niet geschikt is voor gebruik als CE. Hierbij spelen met name praktische afwegingen een rol.
Voorbeelden	De voorbeelden die genoemd worden zijn illustratief bedoeld. Ze laten zien onder welke noemer deze wijze van afsluiting al enige bekendheid heeft. Maar er worden ook voorbeelden genoemd van minder bekende toepassingen.
Constructie	Onder dit kopje worden enkele overwegingen meegegeven die van belang zijn bij de samenstelling en constructie van de wijze van afsluiting.
Beoordeling - praktisch	Er worden praktische zaken benoemd, zoals de tijd die nodig is voor het beoordelen en wie de beoordeling zou kunnen doen.
Beoordeling - inhoudelijk	Hier wordt beschreven in hoeverre het mogelijk is om een objectief oordeel te geven.
Validiteit	De validiteit van een toets is de eigenschap dat de toets meet wat de constructeur bedoeld heeft ermee te meten en wat in de doelen staat. Aangezien een toets veel en uiteenlopende bedoelingen kan hebben, zijn er evenzoveel validiteiten te onderscheiden, die een toets in verschillende mate kan bezitten. Er wordt een schatting gedaan van hoe valide de wijze van afname is. Daarbij wordt vaak het woord 'authentiek' gebruikt. Een authentieke setting betekent dat de afsluiting plaats vindt onder 'echte' omstandigheden. Bijvoorbeeld: de vaardigheid metselen kan valide gemeten worden in een authentieke omgeving door iemand een echt muurtje te laten metselen.
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	De betrouwbaarheid is de mate waarin men staat kan maken op de meetresultaten, dat wil zeggen de mate waarin de scores consistent, nauwkeurig en reproduceerbaar zijn. Kortom: vrij van meetfouten. Er zijn meerdere factoren die van invloed zijn op de betrouwbaarheid. De belangrijkste zijn: • het aantal beoordelingspunten: dat kan zijn de lengte van de toets of het aantal criteria waarop een werkstuk beoordeeld wordt; • de homogeniteit van de groep kandidaten die deelneemt; • de homogeniteit van de beoordelingscriteria; • de subjectiviteit van de beoordeling.

Fijnmazigheid beoordeling	Elke vorm van toetsing levert informatie op basis waarvan de kandidaten in een aantal vaardigheidscategorieën kunnen worden ingedeeld. De verdeling moet wel reproduceerbaar/betrouwbaar zijn. Er zijn drie niveaus van fijnmazigheid. Laag betekent dat maximaal vier categorieën reproduceerbaar onderscheiden kunnen worden (bijvoorbeeld onvoldoende, voldoende, goed, uitstekend). Gemiddeld betekent vier tot acht categorieën. Hoog betekent dat acht of meer categorieën reproduceerbaar onderscheiden kunnen worden, zoals bij het traditionele cijfersysteem van 1 tot 10.
Overige overwegingen	Onder bovenstaande kenmerken staan meestal al enkele voor- en nadelen benoemd. Hier worden deze aangevuld met algemene overwegingen waar eventueel rekening mee gehouden moet worden.

De wijzen van afsluiting

A. Toets met gesloten vragen

Deze toets bestaat uit vragen waarbij het aantal antwoordopties beperkt is. Voorbeelden van dergelijke vragen zijn de meerkeuzevraag, de matrixvraag, de stellingvraag, de volgordevraag, de sleepvraag etc. Soms lijkt een vraag een open vraag, maar is het formeel niet. Bijvoorbeeld: 'In welke alinea staat dat?' Ook zijn er vragen die niet echt open zijn en ook niet echt gesloten. Bijvoorbeeld: 'Hoeveel NS-stations heeft Amsterdam?' en 'Op welke datum viert koning Willem Alexander zijn verjaardag?'

Deze afsluiting is vooral geschikt voor het meten van kennis. Het kan daarnaast ook geschikt zijn voor het meten van bepaalde vaardigheden. Het gaat dan bij voorkeur om vaardigheden die slechts een beperkt aantal denkstappen vergen. Vragen met meerdere denkstappen kunnen volgens de inzichten van de psychometrie prima gesloten worden afgenomen, maar dat wordt (mede op basis van validiteit) niet altijd breed gesteund (bijvoorbeeld een rekentoets met alleen meerkeuzevragen). Met gesloten vragen kan een globale indicatie verkregen worden over iemands Inzicht.

Vorm	De vragen kunnen zowel op papier als digitaal worden voorgelegd.
Setting en locatie	De toets kan met grote groepen tegelijk op school worden afgenomen. Het is het meest voor de hand liggend om de vragen individueel te beantwoorden.
Tijd - afnameduur	De toets kan kort duren voor informatie over een klein onderdeel. De maximumtijd die leerlingen geconcentreerd kunnen werken is hooguit enkele uren. Deze maximumtijd is mede afhankelijk van de doelgroep.
Geschiktheid voor CE	Deze vorm is geschikt voor centrale toetsing.
Voorbeelden	Kennistoets (bijvoorbeeld biologie, geschiedenis, spelling, woordbetekenis). Bij toetsen leesvaardigheid moet worden opgemerkt dat bijvoorbeeld reflectie en evaluatie niet goed te vangen zijn in gesloten vragen. Minitoets in CSPE (kennisvragen in relatie tot de context). Luistervaardigheidstoets
Constructie	Hoewel het eenvoudig lijkt om vragen en antwoorden te bedenken, is dit toch een valkuil. Het bedenken van echt goede afleiders is vaak lastig. Ook moet de vraag ondubbelzinnig zijn en moet het antwoord onomstotelijk zijn (er is geen discussie over mogelijk). Het is mogelijk om met gesloten vragen inzicht te toetsen.
Beoordeling - praktisch	Nakijken kost weinig tijd Mogelijkheid tot automatische correctie
Beoordeling - inhoudelijk	De beoordeling van gesloten vragen is bijzonder objectief. Vanwege de aard van de vraag - het antwoord is goed of fout - is er geen ruimte voor nuances. Er kan wel discussie ontstaan, bijvoorbeeld over het feit dat men vindt dat er meerdere antwoorden juist zijn. Bij vragen waar meerdere denkstappen noodzakelijk zijn, kan opspelen dat het niet zichtbaar wordt dat de leerling veel denkstappen correct heeft uitgevoerd.
Validiteit	Voor het meten van kennis is deze wijze van afsluiting redelijk valide. Nadeel is dat het geen authentieke setting vormt en er geen ruimte is voor nuance, meerdere interpretaties of alternatieve overwegingen.
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Afhankelijk van de samenstelling van de toets: een brede toets met een breed scala aan constructen (te meten variabelen) verlaagt de

	betrouwbaarheid. De mogelijkheid tot het stellen van veel vragen verhoogt de betrouwbaarheid.
Nauwkeurigheid	Kan hoog zijn bij toets die voldoende lang is.
Overige overwegingen	De toets met gesloten vragen is niet erg belastend voor de kandidaat. De antwoorden zijn meestal kort en er wordt geen beroep gedaan op de formuleervaardigheid. Het is met deze toets mogelijk om veel vragen over veel verschillende onderwerpen in relatief korte tijd te stellen. Daar komt bij dat de toets met gesloten vragen geschikt gemaakt kan worden voor adaptief toetsen. Het taalgebruik in de vraag kan een verstorende variabele zijn. De kandidaat moet in staat zijn de vraag te begrijpen zoals die bedoeld is. Er wordt ook bij de formulering van de antwoorden vaak een groot beroep gedaan op de leesvaardigheid. Dat hoeft niet de vaardigheid te zijn waar het om gaat (construct irrelevante taaklast).

B. Toets met open vragen

Deze toets bestaat uit vragen waarbij het aantal antwoordopties groot is. Onder deze wijze van afsluiting wordt verstaan het voorleggen van vragen die binnen randvoorwaarden (context) uitnodigen tot een kort of middellang antwoord. De context en sturing binnen de vraag moeten er toe leiden dat de leerling een beperkt aantal woorden nodig heeft om een goed antwoord te formuleren. Wanneer verwacht wordt dat de leerling meer tekst nodig heeft om een volledig goed antwoord te geven, ontstaat een andere wijze van afsluiting. Het lijkt dan meer op een praktische opdracht (J) of een schrijfopdracht (N). Een deel van de open vragen zou ook gesloten gesteld kunnen worden (zie C voor een specificatie). Deze afsluiting is geschikt voor het meten van kennis en (denk)vaardigheden. Het is mogelijk om hogere denkvaardigheden zoals kritisch denken en inzicht te meten met deze toetsvorm. Dit vereist wel enige expertise in de toetsconstructie.

Vorm	De vragen kunnen zowel op papier als digitaal worden voorgelegd. Een mondeling met open vragen kan efficiënt zijn.
Setting en locatie	De toets kan met grote groepen tegelijk op school worden afgenomen. Als wijze van afsluiting ligt het voor de hand om de antwoorden individueel te geven.
Tijd - afnameduur	De toets kan kort duren voor informatie over een klein onderdeel. De maximumtijd die leerlingen geconcentreerd kunnen werken is 1, 2 of 3 uur. Deze maximumtijd is mede afhankelijk van de doelgroep.
Geschiktheid voor CE	Deze vorm is geschikt voor centrale toetsing. Goede antwoordmodellen zijn wel een noodzakelijke voorwaarde, zodat de correctie zo objectief mogelijk plaats vindt.
Voorbeelden	Kennistoets (bijvoorbeeld anatomie in de biologie) Examens wiskunde, filosofie Literatuurtoets Open vragen in een CSPE
Constructie	Hoewel het eenvoudig lijkt om vragen en antwoorden te bedenken, is dit toch een valkuil. De vraag moet ondubbelzinnig zijn en het moet voor de kandidaat helder wat er van hem wordt verwacht. Zo moet het bijvoorbeeld helder zijn tot in welk detail het antwoord gegeven moet worden. Een voorbeeld: de vraag 'Hoe is de eerste wereldoorlog begonnen?' kan heel breed worden beantwoord. Het moet voor de kandidaat helder zijn wat de relatie is met het onderwijs dat hieraan vooraf is gegaan en wat er in dat kader precies van hem gevraagd wordt. Het kan in ons voorbeeld helpen om een toevoeging te gebruiken: 'Benoem het jaartal en de plaats van de actie die wordt gezien als de start van WO I. Noem ook de naam van een persoon die daarbij een rol speelde.' Het opstellen van een antwoordmodel dat houvast geeft bij de beoordeling is een uitdaging.
Beoordeling - praktisch	De tijd die nodig is voor correctie hangt sterk af van de hoeveelheid tekst die de leerlingen gebruiken bij het beantwoorden.
Beoordeling - inhoudelijk	Wanneer er een goed antwoordmodel is gemaakt, is het mogelijk dat de correctie relatief objectief wordt uitgevoerd. Een tweede correctie verhoogt de objectiviteit nog verder. Bij antwoorden die bestaan uit meerdere denkstappen is het mogelijk om deelscores toe te kennen.
Validiteit	Voor het meten van kennis is deze wijze van afsluiting redelijk valide. Een voordeel van open vragen boven gesloten vragen is dat kandidaten in hun antwoorden meer nuance en hun eigen gedachten kunnen weergeven. Het wordt hiermee eenvoudiger om begrip en toepassing te meten.

Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Afhankelijk van de samenstelling van de toets: een brede toets met een breed scala aan constructen (te meten variabelen) verlaagt de betrouwbaarheid. De mogelijkheid tot het stellen van veel vragen verhoogt de betrouwbaarheid.
Fijnmazigheid	Hoog (bij voldoende lange toets).
Overige overwegingen	Het taalgebruik in de vraag kan een verstorende variabele zijn. De kandidaat moet in staat zijn de vraag te begrijpen zoals die bedoeld is. Daarnaast is het bij open vragen van belang dat voor de kandidaat helder is wat er van hem verwacht wordt. De toets met open vragen doet bij het beantwoorden een beroep op de formuleervaardigheid van de leerling. Taalvaardigheid kan het meten van de vakkennis in de weg zitten. Het is met deze toets mogelijk om veel verschillende onderwerpen in relatief korte tijd te bevragen.

C. Toets met open en gesloten vragen

Het is heel goed mogelijk om binnen een toets zowel open als gesloten vragen aan te bieden. De constructeur van de toets moet daarbij keuzes maken: stel ik deze vraag open of gesloten?

Voor een deel van de meerkeuzevragen is het overduidelijk dat ze als meerkeuzevraag gesteld moeten worden. Denk aan stellingvragen (goed/fout) of sleepvragen. Het gaat dan meestal om vragen waarbij het aantal antwoordmogelijkheden zeer klein is. Bij sommige meerkeuzevragen is ervoor gekozen om vanuit alle mogelijke antwoorden (en dat kunnen er best veel zijn) de meest in het oog springende antwoorden aan te bieden. Bijvoorbeeld: welke gemeente in de provincie Zuid-Holland heeft de meeste inwoners? Dan kunnen Den Haag, Rotterdam, Leiden en Dordrecht als antwoorden worden aangeboden. Van de set (van meestal 3 of 4) antwoorden is er maar één het juiste antwoord. Bij dit soort meerkeuzevragen is het verschil in de behaalde score tussen de open en de gesloten variant waarschijnlijk niet erg groot. Hooguit zal een leerling die geen idee heeft, het antwoord goed gokken.

Er zijn echter ook vragen waarbij het wel uitmaakt of je de vraag open of gesloten stelt. De gesloten variant beperkt het aantal antwoordopties om kaders mee te geven waarbinnen de leerling zijn antwoord moet kiezen. Het wordt daarmee helderder voor de leerling wat er van hem wordt verwacht. Dit kan bijvoorbeeld helpen bij vragen zoals 'Wat kan de Nederlandse bank doen om de inflatie tegen te gaan?' Bij een dergelijke vraag maakt het een groot verschil of de vraag open of gesloten wordt aangeboden. Bij de gesloten variant hoeft de leerling het antwoord niet zelf te bedenken. Als vanuit de onderwijsdoelen wordt gesteld dat leerlingen zelfstandig en actief gebruik moeten kunnen maken van hun kennis en vaardigheden, dan is het mogelijk beter om deze vraag in de vorm van een open vraag te stellen.

Hierboven lijkt de suggestie gewekt dat je met gesloten vragen beter geen concepten kunt toetsen. Je kunt echter goede gesloten vragen maken waarmee dat wel kan. NAEP en PISA hebben verschillende voorbeelden van meerkeuzevragen die naast kennis van concepten ook inzicht geven in het beheersingsniveau van leerlingen, doordat specifieke alternatieven gaan over specifieke misconcepties.

De kenmerken van de toets met open en gesloten vragen worden hier niet verder uitgewerkt. Het is een mengvorm van A en B.

D. Mondeling

In het dagelijks spraakgebruik binnen de context van examens wordt met het ‘mondeling’ meestal een mondeling vraaggesprek bedoeld. Zuiver gezien is ‘mondeling’ een afnamevorm. Toch zijn er meerdere manieren waarop een onderwijsonderdeel (deels) mondeling kan worden afgesloten. Op deze diverse varianten van een mondeling gaan we hier wat nader in.

Het mondeling zoals het hier bedoeld is, is een gesprek tussen docent en leerling, waarin de docent probeert zich een beeld te vormen van de kennis en vaardigheden van de leerling. Het mondeling kent een voorbereidingsfase en het gesprek zelf. We zullen de verschillende opties hier nader uitwerken.

Aan de leerling kan voorafgaand aan het mondeling een opdracht of informatiebron worden gegeven. De leerling krijgt bijvoorbeeld direct voorafgaand aan het mondeling een of meerdere opdrachten, die hij dan ter plekke moet maken. Er kan tijdens het mondeling nader over gesproken worden. Het kan ook een grotere opdracht zijn waar de leerling enige tijd aan kan werken, inclusief (eventueel beperkt) toegang tot internet. Het werken aan deze opdracht kan ter plekke direct voorafgaand aan het mondeling plaatsvinden, of gedurende enkele dagen op school of thuis. Zodra de opdracht zo groot wordt dat de leerling hier meer dan een halve dag voor nodig heeft, begint de wijze van afsluiting meer te lijken op een praktische opdracht (J). Ten slotte kan de leerling voorafgaand aan het gesprek een tekst of informatiebron krijgen die hij door kan lezen. Hier kunnen tijdens het mondeling dan vragen over gesteld worden.

Tijdens het gesprek kan ingegaan worden op de antwoorden die de leerling vooraf heeft gegeven op de vragen of opdrachten, maar dit hoeft niet. Tijdens het gesprek kunnen open vragen worden gesteld. Deze worden door de docent voorgelezen en/of ze worden schriftelijk gepresenteerd. Er bestaat de mogelijkheid om door te vragen, om er op die manier achter te komen tot waar de kennis van de leerling reikt. Dit geeft het mondeling een adaptief karakter. Het mondeling is daarmee uitermate geschikt om iets abstractere begrippen te bespreken. Er kan doorgevraagd worden met vragen als: ‘Wat bedoel je daar precies mee?’ Dit aspect is van belang bij de keuze van een passende wijze van afsluiting. Het mondeling is daarmee geschikt voor het meten van de vaardigheden analyseren, interpreteren en beargumenteren. Er kan ook een beeld gevormd worden van iemands mondelinge taalvaardigheid.

Ten slotte kan het mondeling gebruikt worden om de authenticiteit van een stuk werk te beoordelen of de bijdrage van iemand in groepswork. Wanneer een leerling een bepaalde grote opdracht heeft uitgevoerd, kan een mondeling helpen om zicht te krijgen op de inbreng van de leerling en op diens begrip. Het is tegenwoordig immers eenvoudig om teksten te verzamelen en deze te herschrijven, zonder dat de leerling precies weet waar het over gaat. Het mondeling vervult in deze situatie dezelfde functie als een plagiaatscan.

In deze paragraaf wordt ingezoomd op het mondelinge gesprek. Andere situaties waarbij de leerling mondeling laat zien welke kennis, capaciteiten en vaardigheden hij bezit, vallen niet onder dit onderdeel D. Te denken valt aan het geven van een presentatie voor een groep (H).

Vorm	Mondeling, mogelijk voorafgegaan door een schriftelijke opdracht of opgave(n)
Setting en locatie	Kan op school of de leerling kan vanuit huis via beeldbellen contact met de docent hebben. Een mondeling is meestal individueel.
Tijd - afnameduur	Een mondeling duurt meestal zo tussen de 15 en 60 minuten.
Geschiktheid voor CE	(Onder voorwaarden) geschikt voor CE. Het is bijvoorbeeld mogelijk om landelijk de gespreksonderwerpen vast te leggen. Bij de talen ontstaan dan

	(korte) voorgestructureerde gesprekken. Bij andere vakken kunnen landelijk omschreven onderwerpen of opdrachten gebruikt worden. Deze opdrachten zullen niet geheel geheim blijven, omdat leerlingen onderling de inhoud kunnen bespreken. Daarom moeten de onderwerpen enigszins algemeen zijn of er moet een grote set zijn waar een keuze uit gemaakt kan worden. Stex hanteert deze methode voor de afsluiting bij onder andere vso-leerlingen. Dit is arbeidsintensief, maar in die situatie wel passend.
Voorbeelden	Bij de talen kan een mondeling gebruikt worden voor het bepalen van de mondelinge taalvaardigheid en/of kennis van de literatuur. Veelvuldig toegepast binnen staatsexamens, ook voor algemene vakken. Taaldorp of het voeren van een sollicitatiegesprek
Constructie	Een mondeling vergt een degelijke voorbereiding van degenen die het mondeling afnemen en/of beoordelen. De vragen die gesteld worden, vooraf of tijdens het mondeling, moeten zodanig zijn dat alle leerlingen op een gelijkwaardige manier behandeld worden.
Beoordeling - praktisch	Het is verstandig om met twee docenten het mondeling af te nemen. De beoordeling voldoet daarmee aan het vier-ogenprincipe. Om de betrouwbaarheid verder te vergroten kan moderatie plaats vinden. Daarbij wordt een deel van de resultaten van de mondelingen opgestuurd en door een externe partij beoordeeld.
Beoordeling - inhoudelijk	Een beoordelingsschema kan helpen om consistent en objectiever te beoordelen.
Validiteit	De validiteit is hoog voor het meten van mondelinge taalvaardigheid en het meten van abstractere kennis. Omdat kandidaten gemakkelijker nuances en eigen gedachten kunnen weergeven dan in een toets met (gesloten) vragen is deze wijze van afsluiting meer valide.
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Redelijk. Afhankelijk van de situatie rond validiteit en de procedures rond de beoordeling.
Fijnmazigheid	Gemiddeld. Door het stellen van concrete vragen kan een redelijk groot aantal categorieën onderscheiden worden. Dit geldt ook voor de spreekvaardigheid en abstracte kennismeting.
Overige overwegingen	Specifiek voordeel van een mondeling is dat het online op afstand plaats kan vinden. De inhoud van een mondeling kan heel flexibel ingevuld worden. Dit is zowel een voordeel als een valkuil. Het afnemen van een mondeling is een vaardigheid. Docenten die veel mondelingen gaan houden doen er verstandig aan zich hierin te bekwalen door het volgen van trainingen. Alles bij elkaar is een mondeling redelijk tijdsintensief. Het maken van kwalitatief goede geluidsopnamen kan helpen in de beoordeling maar ook dit brengt een tijdsinvestering met zich mee. Sommige leerlingen kunnen een mondeling als stressvol ervaren.

E. Afvinklijst

Deze wijze van afsluiting gaat uit van een set aan activiteiten die door de leerling uitgevoerd moeten worden. Het gaat hierbij om een dichotome beoordeling: voldaan of niet voldaan. De lijst kan bestaan uit één of meerdere activiteiten. Bij een lijst met meerdere activiteiten kan vooraf worden aangegeven dat de *overall* beoordeling positief is wanneer ten minste aan het vooraf gestelde minimum vinkjes is voldaan.

Hoewel de tweedeling 'voldaan' versus 'niet voldaan' volledig objectief lijkt, is dat toch niet helemaal zo. Bijvoorbeeld: er wordt de leerling gevraagd te voldoen aan het meedoen aan een sportdag en het bezoeken van een open dag van vervolgonderwijs. Heeft de leerling aan het eerste voldaan als hij de dag ervoor zijn been heeft gebroken en dus passief aanwezig was? En heeft hij aan het tweede voldaan door te zeggen dat hij er is geweest? Hoe ver gaat de bewijsvoering en hoe ver gaat de inspanningsverplichting? Het is daarom wenselijk dat van te voren duidelijk is wanneer de kwalificatie 'voldaan' gegeven wordt. Er kunnen dus kwalitatieve criteria (randvoorwaarden) worden verbonden aan het vinkje. Het is daarbij aan de docent om te bepalen of de activiteit van de leerling voldoende goed was uitgevoerd om het label 'voldaan' te krijgen.

Vorm	Activiteiten zijn vaak praktisch van aard.
Setting en locatie	De activiteiten kunnen kortstondig of langdurig zijn en zowel binnen als buiten de school plaatsvinden. Meestal voeren leerlingen de activiteiten individueel uit.
Tijd - afnameduur	Er is meestal geen sprake van één afnamemoment. De activiteiten kunnen in een tijdsinterval plaats vinden. Er is wel een deadline.
Geschiktheid voor CE	Nee
Voorbeelden	Geven/volgen van een cursus of training (inclusief kunst en sport). Geven/afnemen van een interview.
Constructie	Het is niet erg ingewikkeld om de lijst op te stellen van activiteiten die de leerling uitgevoerd moet hebben.
Beoordeling - praktisch	Eenvoudig. Het kan voor zowel docent als leerling handig zijn om een transparante plek te hebben waar te zien is welke activiteiten reeds uitgevoerd zijn.
Beoordeling - inhoudelijk	Het meest lastige is het duidelijk formuleren wanneer aan de vereisten is voldaan.
Validiteit	Hoog. Het gaat om het handelen in authentieke situaties.
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Goed
Fijnmazigheid	Laag
Overige overwegingen	Bij activiteiten buiten de school moet er op basis van vertrouwen worden gewerkt of op basis van bewijsmateriaal waarmee aangetoond kan worden dat de activiteit heeft plaatsgevonden. Hoe ver gaat de inspanningsverplichting? Bijvoorbeeld: is het missen van een bijeenkomst wegens ziekte reden om bij het volgen van een meerdaagse cursus aan te geven: 'niet voldaan'?

F. Procesverslag/reflectieverslag

Onder een procesverslag/reflectieverslag wordt verstaan een stuk tekst waarin de leerling terugkijkt op een activiteit of set van activiteiten in het verleden. Het gaat daarbij niet alleen om een beschrijving van de feiten, maar ook om de persoonlijke beleving, indrukken en gedachten die een rol hebben gespeeld in de loop van de tijd en die ook invloed hebben gehad op de handelingen. Hierbij kunnen van te voren aandachtspunten en thema's zijn benoemd die in het verslag aandacht dienen te krijgen. Onderdeel kan zijn het ophalen van feedback. Onderwerp voor reflectie kan een competentie of een sociale vaardigheid zijn, maar ook een stage waarin niet alleen aandacht is voor de werkinhoud, maar ook voor de processen en de persoonlijke inbreng en beleving. Het procesverslag/reflectieverslag kan ondersteund worden met een portfolio.

Als het onderwijs expliciet maakt dat leerlingen kritisch naar hun eigen handelingen moeten leren kijken, dan is dit type verslag een passend instrument. Het benadrukt dat (kritische) zelfreflectie kan bijdragen tot persoonlijke groei.

Een mondelinge reflectie valt onder D. 'mondeling vraaggesprek'. Opdrachten tot het reflecteren op specifieke competenties vallen onder G. 'competentie-assessment'.

Vorm	Het verslag is schriftelijk. De reflectie vindt plaats op activiteiten die vaak praktisch van aard zijn.
Setting en locatie	De activiteiten kunnen kortstondig of langdurig zijn en zowel binnen als buiten de school plaatsvinden. Meestal voeren de leerlingen de activiteiten individueel uit. Het verslag wordt individueel geschreven.
Tijd - afnameduur	Er is geen sprake van één afnamemoment. De activiteiten kunnen in een tijdsinterval plaats vinden. Er is wel een deadline.
Geschiktheid voor CE	Nee
Voorbeelden	Reflectie op bijdragen aan een grote groepsopdracht. Reflectie op eigen handelen (bijvoorbeeld tijdens een stage). Reflectie op een gegeven of afgenomen interview.
Constructie	Het kiezen van de activiteit waarop gereflecteerd moet worden, het benoemen van de thema's en de eisen die gesteld worden aan de reflectie vergen enig denkwerk tijdens de voorbereiding.
Beoordeling - praktisch	De verslagen moeten gelezen worden en eventueel van feedback worden voorzien. Dat kost tijd. Dit kan gaan over persoonlijke zaken en de docent zal goed moeten omgaan met de gevoeligheden die daaronder kunnen zitten.
Beoordeling - inhoudelijk	Reflectie is iets persoonlijks. Toch kan de mate waarin kritisch gekeken wordt naar het eigen handelen wel een maatstaf zijn. In het geval van meerdere meetniveaus (drie of vier) zal de beoordeling minder objectief zijn. Goede beoordelingscriteria kunnen dit tegengaan.
Validiteit	Goed, hoewel de schrijfvaardigheid de meting van zelfreflectie in de weg kan zitten.
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Redelijk tot goed. Bij het gebruik van meerdere niveaus kan de beoordeling enigszins subjectief zijn.
Fijnmazigheid	Laag. Zelfreflectie is iets persoonlijks en kan eigenlijk op maar twee niveaus worden beoordeeld (beschreven/niet beschreven). De aanvullende eisen maken dat er meer nuance mogelijk is. Het is niet wenselijk meer dan 4 niveaus te onderscheiden.
Overige overwegingen	Het kan lastig zijn om leerlingen te leren om in een dergelijk verslag over meer te schrijven dan alleen de feiten.

G. Portfolio

Een portfolio is een verzameling bewijsstukken. Dit kunnen verschillende soorten bewijsstukken zijn: werkstukken uit het artistieke domein, geschreven stukken als voorbeelden van schrijfvaardigheid, reflecties op eigen gedrag. Omdat iemand in een portfolio (meestal) stukken verzamelt over een langere periode, is het goed mogelijk om de ontwikkeling in beeld te brengen. Het stelt de leerling in staat om zelfstandig of geleid aan te tonen dat aan de gestelde doelen is voldaan. Feedback van derden op deze activiteiten of producten kan een onderdeel uitmaken van het portfolio.

Een voorbeeld waar portfolio goed voor ingezet kan worden is de evaluatie van competenties. Competenties uit zich in gedrag. Toetsing van gedrag is niet eenvoudig, omdat in verschillende situaties de competentie ook anders ingezet zal worden. Een portfolio geeft daarbij de mogelijkheid om juist in die verschillende contexten toch te komen tot inzicht in de competentie.

Competenties die voor en binnen het vo vaak genoemd worden, zijn: kritisch denken, zelfregulering, zelfstandig werken, studievastigheden en communicatieve of taalvaardigheden.

Vorm	Een portfolio is een verzameling bewijsstukken, waaronder mogelijk een eindverslag.
Setting en locatie	De activiteiten die ten grondslag liggen aan het portfolio kunnen zowel binnen als buiten de school plaats vinden. De activiteiten vinden vaak plaats in een setting waar meer mensen bij betrokken zijn. Het aanleggen van een portfolio zelf en het schrijven van een verslag gebeurt individueel.
Tijd - afnameduur	De activiteiten die de basis vormen voor het portfolio kunnen kortstondig of langdurig zijn.
Geschiktheid voor CE	Nee
Voorbeelden	Set tekeningen gemaakt gedurende een schooljaar. Set beschrijvingen van gedrag eventueel inclusief reflecties daarop.
Constructie	Vooraf moeten de doelen duidelijk geformuleerd zijn. Hoeveel stukken moet het portfolio bevatten en welke verwachtingen zijn er ten aanzien van het (eind)verslag?
Beoordeling - praktisch	Het verzamelen van verslagen en portfolio's kan logistiek ingewikkeld zijn. Het kost vrij veel tijd om een goed beeld te krijgen van alle stukken in het portfolio.
Beoordeling - inhoudelijk	Het is een uitdaging om de toetsing objectief te houden. Heldere criteria en beoordelingscriteria vooraf helpen daarbij.
Validiteit	Als geput kan worden uit alledaagse authentieke situaties of in georganiseerde schoolactiviteiten is de validiteit redelijk tot goed. In een geforceerde setting kan de onnatuurlijke setting ervoor zorgen dat het verzamelde bewijs geen goed beeld geeft.
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Een subjectieve beoordeling en de grote pluriformiteit zorgen ervoor dat de betrouwbaarheid onder druk staat.
Fijnmazigheid	Laag
Overige overwegingen	Het opzetten van een portfolio helpt bij de zelfevaluatie.

H. Mondelinge presentatie

De wijze van afsluiting 'mondelinge presentatie' onderscheidt zich van 'mondeling vraaggesprek' (D) in een aantal opzichten. Bij een mondelinge presentatie krijgt de leerling ruim de tijd om te presenteren wat hij heeft voorbereid. Daarnaast is het spreken voor een groep anders dan het spreken voor 1 of 2 personen. Ten slotte vormt het wendbaar, flexibel en snel kunnen antwoorden tijdens het vragenrondje onderdeel van deze wijze van afsluiten.

Mondeling presenteren sluit goed aan op situaties die de leerling later (tijdens studie en loopbaan) nog regelmatig zal tegenkomen, vanwege de toegenomen aandacht voor het spreken in het openbaar en het kunnen beantwoorden van vragen. Aan mondeling presenteren gaat bijna altijd iets vooraf. Dit kan een onderzoek zijn of een speciale opdracht. Het inhoudelijk beoordelen van datgene dat er aan vooraf ging, kan apart worden beschouwd (zie ook J, K of M). Het is dus mogelijk om deze wijzen van afsluiting (het voortraject en de presentatie) allebei uit te laten voeren en te beoordelen of te focussen op één van de twee. Dit is afhankelijk van het grotere geheel aan afsluitingen op een school.

Deze afsluiting meet spreekvaardigheid voor grote groepen. Hierbij spelen stressbestendigheid en zelfvertrouwen een grote rol. In het vragenrondje blijkt in hoeverre iemand echt het onderwerp beheerst of dat hij een van te voren ingestudeerd verhaal heeft opgevoerd. Het is een vaardigheid om vragen goed te beantwoorden, ook als je veel meer van het onderwerp weet dan het publiek.

Vorm	Mondeling
Setting en locatie	Kan op school, maar ook voor een groep externen die betrokken waren bij het onderwerp waar de presentatie over gaat. Het kan individueel of met een groep. De leden van de groep verzorgen dan elk een stuk van de presentatie.
Tijd - afnameduur	Richttijden: individueel 15-60 minuten. Groep 30-90 minuten.
Geschiktheid voor CE	(Onder voorwaarden) geschikt voor CE. Het is mogelijk om een lijst met onderwerpen te geven waar de leerlingen een presentatie over houden.
Voorbeelden	Presentatie profielwerkstuk Boekbespreking Betoog (mondeling) Toespraak houden Elevator pitch
Constructie	Het bedenken van generieke onderwerpen voor een dergelijke presentatie kan lastig zijn. In alle gevallen is het opstellen van criteria waarop beoordeeld gaat worden een belangrijke stap.
Beoordeling - praktisch	Het bijwonen van de presentatie en het beoordelen kosten veel tijd. De beoordelaar is in deze setting grotendeels passief. Het is een optie om het toegesproken publiek te laten meehelpen met de beoordeling.
Beoordeling - inhoudelijk	Een goede lijst van beoordelingscriteria draagt bij aan de objectiviteit.
Validiteit	Voor het meten van mondelinge presentatievaardigheden is dit een valide optie. Bij een groepspresentatie is het soms lastig de inbreng van een kandidaat goed op waarde te schatten.
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Matig tot redelijk. De subjectiviteit van de beoordelaar(s) speelt een belangrijke rol.
Fijnmazigheid	Gemiddeld. Door het beoordelen van meerdere facetten kan een reproduceerbare indeling in meerdere categorieën gemaakt worden.

Overige overwegingen	De toegevoegde waarde van deze vorm zit hem in de combinatie van het eenrichtingsverkeer (zenden) tijdens de presentatie en het tweerichtingsverkeer (interactie met de groep) tijdens de vragen die na afloop gesteld worden.
----------------------	--

I. Poster of product

Deze wijze van afsluiten richt zich (net als H - mondelinge presentatie) op het publiekelijk afronden van een stuk werk. Bij deze afsluiting ligt de nadruk op het communiceren via een poster of product en niet op de mondelinge communicatie. Onder poster wordt verstaan een groot vel papier waarop een samenvatting is weergegeven van voorafgaande activiteiten. Dit kan bijvoorbeeld een onderzoek zijn (profielwerkstuk) of een stage. Met een product wordt bedoeld een resultaat van praktische werkzaamheden. Dit kan van alles zijn, zoals een technisch apparaat, een maquette, een website, een schilderij, een beeldend kunstwerk etc.

Deze afsluiting komt naast een afsluiting met een verslag. Een verslag is bedoeld om een (relatief) klein publiek volledig en gedetailleerd te informeren. Een poster is bedoeld om een (relatief) groot publiek op hoofdlijnen te informeren.

Deze afsluiting gaat specifiek over het tonen van eigen werk in het openbaar. Er gaat bijna altijd iets aan vooraf. Dit kan een onderzoek zijn of een speciale opdracht (bijvoorbeeld in het kader van een kunstvak). Het inhoudelijk beoordelen van datgene dat eraan vooraf ging, kan apart worden beschouwd (zie ook J, K of M). Het is dus mogelijk om deze wijzen van afsluiting (het voortraject en de presentatie) allebei uit te laten voeren of te focussen op één van de twee. Dit is afhankelijk van het grotere geheel aan afsluitingen op een school.

Met deze afsluiting kan een beeld gevormd worden van hoe goed de leerling hoofd- en bijzaken kan onderscheiden (poster) en hoe goed de leerling de presentatie op zo'n manier kan vormgeven dat de boodschap goed overkomt. Dit kan bijvoorbeeld door een aantrekkelijke vormgeving met heldere accenten.

Vorm	Poster of product
Setting en locatie	Kan op school, maar ook voor een groep externen die betrokken waren bij het onderwerp waar de presentatie over gaat. Het kan individueel of met een groep. De leden van de groep verzorgen dan elk een stuk van de presentatie.
Tijd - afnameduur	n.v.t.
Geschiktheid voor CE	Het is alleen zinvol dit als CE in te zetten wanneer goede, landelijk geldende beoordelingscriteria kunnen worden opgesteld. Het is mogelijk om jaarlijks een lijst met onderwerpen te verstrekken waar de leerling een poster- of productpresentatie bij moet houden.
Voorbeelden	Posterpresentatie profielwerkstuk Kunstexpositie
Constructie	Het opstellen van criteria waarop beoordeeld gaat worden is belangrijk.
Beoordeling - praktisch	Door de publieke setting is het mogelijk om meer mensen te betrekken bij de beoordeling.
Beoordeling - inhoudelijk	De beoordeling kan subjectief uitvallen. Een goede lijst van criteria helpt daarbij.
Validiteit	Redelijk tot goed
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Matig tot redelijk. De mate waarin de opdracht aansluit bij de kennis en talenten van de leerling speelt een rol. Ook de subjectiviteit van de beoordelaar(s) speelt een rol.
Fijnmazigheid	Gemiddeld. Door het beoordelen van meerdere facetten van kan een reproduceerbare indeling in meerdere categorieën gemaakt worden.

Overige overwegingen	Deze afsluiting zal zelden op zichzelf staan. Meestal zal deze gecombineerd worden met een beoordeling van het voortraject.
----------------------	---

J. Praktische opdracht - schriftelijke opdracht (casustoets)

Onder deze wijze van afsluiting vallen alle opdrachten die groter zijn dan een vraag of opdracht in een toets (zie ook B, C, K en N). Daar waar bij K sprake is van output die wordt gevormd door een activiteit of een (niet schriftelijk) product, gaat het hier om 'schriftelijke' output zoals een verslag of rapportage. Dat is ook het geval bij de schrijfopdracht (N), maar die vindt plaats in een korter tijdsbestek. Daarnaast is een schrijfopdracht meer gericht op het schrijven zelf en minder op de inhoudelijke activiteiten die eraan vooraf gaan.

In deze categorie (J) verzamelen de leerlingen zelf geen onderzoeksgegevens. Dat valt onder M. In bijna alle gevallen zal de leerling alleen of in een groep met de opdracht aan het werk gaan. Daarbij zal hij informatie verzamelen en verwerken en, met behulp van de kennis en vaardigheden die hij heeft, de output vorm geven op de manier die in de opdracht werd gevraagd.

Deze wijze van afsluiting is geschikt voor het inzicht krijgen in de informatieverwerkingsvaardigheid van de leerling, het analyserend vermogen, het probleemoplossend vermogen, het kunnen organiseren en uiteindelijk het kunnen ordenen en vastleggen van de resultaten. In het geval van een groepsopdracht kan ook het vermogen tot samenwerken gemeten worden. Taal is bij deze afsluiting een onmisbaar element.

Vorm	Schriftelijk of digitaal, in de vorm van een verslag of beschrijving.
Setting en locatie	Op school of thuis. Individueel of in een groep.
Tijd - afnameduur	Variërend van enkele uren tot enkele weken.
Geschiktheid voor CE	Het is alleen zinvol dit als CE in te zetten wanneer goede, landelijk geldende beoordelingscriteria kunnen worden opgesteld. Daarbij moeten de opdrachten open geformuleerd kunnen worden, om iedereen de gelegenheid te geven er een individuele invulling aan te geven.
Voorbeelden	Praktische opdrachten worden al veel gebruikt
Constructie	In de constructie is het belangrijk om kaders te scheppen. Wat wordt er precies van de leerlingen verwacht en wat kunnen en mogen zij gebruiken? Ook moet vooraf helder zijn op welke criteria de output zal worden beoordeeld.
Beoordeling - praktisch	Tijdsintensief. Leerlingen zullen over het algemeen veel informatie willen laten zien.
Beoordeling - inhoudelijk	Met behulp van vooraf goed gedefinieerde criteria is het mogelijk een redelijk objectief oordeel te geven.
Validiteit	Redelijk tot hoog
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Redelijk tot hoog
Fijnmazigheid	Gemiddeld. Het aantal beoordelingscriteria maakt het mogelijk om de leerlingen in meerdere categorieën onder te brengen.
Overige overwegingen	Het gebruik van taal kan een hobbel zijn of kan ook aangegrepen worden voor verdergaande samenwerking tussen het vak in kwestie en Nederlands.

K. Praktische opdracht - praktisch

Onder deze wijze van afsluiting vallen alle opdrachten die leiden tot een activiteit of product (zie ook B, C, J en N). Voorbeelden zijn het organiseren van een sporttoernooi, het bedienen of installeren van een technisch apparaat, het verlenen van eerste hulp, of het maken van een kunstwerk of een app.

De praktische opdracht betreft vaak een simulatie van een opdracht uit een professionele, realistische context. Deze simulatie kan ook digitaal zijn, bijvoorbeeld het bedienen of installeren van een technisch apparaat of het maken van een compositie (muziek).

De CSPE's bij de beroepsgerichte vakken op het vmbo en het CPE voor de beeldende vakken op vmbo gl/tl en vwo vormen een typisch voorbeeld van deze wijze van afsluiten.

De leerling zal daadwerkelijk 'aan de slag gaan' met de opdracht. Daarbij zal hij informatie verzamelen en verwerken en, met behulp van de kennis en vaardigheden die hij heeft, de output vorm geven op de manier die in de opdracht werd gevraagd.

Deze wijze van afsluiting is geschikt voor het inzicht krijgen in het kunnen organiseren, het kunnen omgaan met theorie en praktijk, praktische (hand)vaardigheden, creativiteit en uiteindelijk het tijdig kunnen volbrengen van de opdracht. In het geval van een groepsopdracht kan ook het vermogen tot samenwerken gemeten worden. De verzamelde stukken kunnen ook een 'portfolio' (G) vormen, waarin de leerling laat zien welke ontwikkelingen er zijn geweest. De informatieverwerkingsvaardigheid van de leerling en het analyserend vermogen spelen hier een minder grote rol dan bij M. Deze afsluiting kan goed gebruikt worden voor het meten van (authentieke) beroepsvaardigheden.

Vorm	Zelfstandig werk leidend tot een activiteit of product. Digitaal werken is mogelijk; het schriftelijke werk neemt een ondergeschikte positie in.
Setting en locatie	Op school of thuis. Individueel of in een groep.
Tijd - afnameduur	Variërend van enkele uren tot enkele dagen.
Geschiktheid voor CE	Opdrachten die een appel doen op praktische vaardigheden kunnen in bepaalde situaties ook als CE worden ingezet. Voorbeeld: het CSPE combineert het toetsen van praktische vaardigheden met schriftelijke vragen/opdrachten.
Voorbeelden	CPSE vmbo-beroepsgericht CPE beeldende vakken
Constructie	In de constructie is het belangrijk om kaders te scheppen. Wat wordt er precies van de leerlingen verwacht en wat kunnen en mogen zij gebruiken? Ook moet vooraf helder zijn op welke criteria de output zal worden beoordeeld.
Beoordeling - praktisch	Tijdsintensief. De voorbereiding en het volgen van het proces kosten veel tijd.
Beoordeling - inhoudelijk	Met behulp van vooraf goed gedefinieerde criteria is het mogelijk een redelijk objectief oordeel te geven. Bij dit soort opdrachten zal, naast het beoordelen van het product, vaak veel nadruk liggen op het beoordelen van het proces.
Validiteit	Hoog
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Redelijk tot hoog
Fijnmazigheid	Gemiddeld. Het aantal beoordelingscriteria maakt het mogelijk om de leerlingen in meerdere categorieën onder te brengen.
Overige overwegingen	De organisatielast van een CSPE is voor de school vrij hoog en vraagt veel voorbereiding en planning.

	Het aantal kandidaten dat gelijktijdig de praktische opdracht kan maken is beperkt (denk bijvoorbeeld aan het aantal beschikbare fornuizen bij een kookopdracht). Het kan lastig zijn om een vergelijkbare beoordeling te bewerkstelligen tussen opdrachten die totaal verschillend van karakter zijn.
--	--

L. Uitvoering met publiek

Onder deze wijze van afsluiting vallen de uitvoeringen met publiek van muziek, drama en dans. De mondelinge presentatie lijkt hierop. In deze laatste ligt de nadruk op de inhoud van een verhaal, de spreekvaardigheid en presentatievaardigheden. In deze afsluiting wordt vooral gekeken naar vakvaardigheden in het artistieke domein.

Vorm	Kunst
Setting en locatie	Op een toneel, op film, in een lokaal.
Tijd - afnameduur	Relatief kort
Geschiktheid voor CE	Kan. Door het verstrekken van een lijst van werken met bijbehorende correctiemodellen kan hier landelijk gestandaardiseerd worden.
Voorbeelden	Muziekuitvoering, toneelstuk of dansuitvoering
Constructie	Er kan een opdracht worden gegeven voor de uitvoering van een bepaald stuk. Het kan ook vrij gelaten worden (keuze leerling).
Beoordeling - praktisch	Het is goed mogelijk om de toehoorders te betrekken bij de beoordeling
Beoordeling - inhoudelijk	Het is verstandig meerdere beoordelaars te hebben om de subjectiviteit te onderdrukken.
Validiteit	Hoog
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Goed
Fijnmazigheid	Gemiddeld
Overige overwegingen	Dit is een niche in de wijzen van afsluiting. Het is niet eenvoudig overdraagbaar op andere vakken.

M. Practicum of onderzoek met verslag

Onder deze wijze van afsluiting vallen alle opdrachten of onderzoeksvragen waarbij de leerling zelf onderzoeksgegevens verzamelt. Deze wijze focust dus op het doen van (natuur)wetenschappelijke experimenten en het op die manier verzamelen van (meet)gegevens. Dit in tegenstelling tot de praktische opdracht (J en K), waar het gaat om activiteiten die leiden tot een schriftelijk product, een tastbaar product of activiteit.

Een practicum is vaak een setting op school waarbij de onderzoeksmethode is voorgeschreven. De nadruk ligt dan op de meting van de praktische vaardigheid: de vaardigheid om de waargenomen meetgegevens te relateren aan de theorie en dit op een zinvolle wijze te communiceren in een verslag. Vaak worden er bij een practicum vragen gesteld die (mede aan de hand van de meetgegevens) beantwoord moeten worden.

Bij onderzoek doen heeft de leerling meer vrijheid. Zo kan hij zelf een vragenlijst opstellen die hij gaat afnemen of bepaalt hij zelf de meetstrategie.

Deze afsluiting geeft een beeld van de onderzoeksvaardigheden, het zelfstandig kunnen werken en het goed kunnen communiceren van de bevindingen met de daarbij geldende beperkingen.

Vorm	Praktische handelingen en een verslag
Setting en locatie	Op school of in de praktijk. Practica kunnen alleen of in tweetallen worden uitgevoerd. Groepspractica komen minder vaak voor. Onderzoek kan zowel individueel als in groepsverband worden uitgevoerd.
Tijd - afnameduur	Practica duren meestal relatief kort. Onderzoeken kunnen wel weken of maanden duren.
Geschiktheid voor CE	Het is alleen zinvol dit als CE in te zetten wanneer goede, landelijk geldende beoordelingscriteria kunnen worden opgesteld (zie ook J en K).
Voorbeelden	Scheikundig practicum Profielwerkstuk
Constructie	Het ontwikkelen van een practicum of het stellen van een onderzoeksvraag is relatief eenvoudig. Het stellen van de kaders en het gedetailleerd beschrijven van de beoordelingscriteria is lastiger.
Beoordeling - praktisch	Sommige onderzoeken zijn zo grootschalig dat tussentijdse beoordeling gewenst is, met desnoods bijsturing. De beoordeling neemt zodoende ook het proces mee en kost daarmee vrij veel tijd.
Beoordeling - inhoudelijk	De beoordeling van het proces en van het eindverslag is met heldere, vooraf opgestelde criteria goed te doen.
Validiteit	Redelijk tot hoog
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Redelijk. Er zijn veel verstoringen variabelen. Zo kan onduidelijk zijn wat de bijdrage van een leerling in een groep is, kan het onderwerp de leerling meer of minder goed liggen en zal de beoordeling niet volledig objectief kunnen zijn.
Fijnmazigheid	Matig tot gemiddeld. Door het beoordelen van meerdere aspecten ontstaan veel meetcategorieën.
Overige overwegingen	n.v.t.

N. Schrijfopdracht

Onder deze wijze van afsluiting vallen alle relatief kortstondige opdrachten die leiden tot een geschreven stuk. Dit kan een betoog zijn, een samenvatting, een column, een artikel, een verhaal of een gedicht. Het is mogelijk dat er voorafgaand en tijdens het schrijven gebruik wordt gemaakt van verzamelde informatie. De leerling krijgt dan de gelegenheid om relevante achtergrondinformatie te verwerken in het stuk. Als de opdracht langer duurt dan een week wordt het meer een praktische opdracht met verslag (J).

Deze afsluiting brengt de schrijfvaardigheid in beeld, gecombineerd met creativiteit en inhoudelijke kennis. De schrijfvaardigheid speelt hier in al haar facetten een rol: van het structureren van informatie en het schrijfproduct tot het communiceren met behulp van helder en correct taalgebruik.

Er wordt tegenwoordig een groot belang gehecht aan het helder en goed kunnen overbrengen van een boodschap. Dit geldt niet alleen voor vervolgonopleidingen, maar voor de gehele maatschappij. Het is dus goed mogelijk een schrijfopdracht te geven bij een ander vak dan Nederlands. In dat geval valt wel te overwegen om deze schrijfopdracht uit te voeren als een samenwerking tussen Nederlands en dat andere vak.

Vorm	Geschreven stuk
Setting en locatie	Op school, of bij een iets langere opdracht ook buiten school. De schrijfopdracht wordt in principe individueel uitgevoerd.
Tijd - afnameduur	Op school en zonder uitgebreide informatieverzameling hooguit 3 uur.
Geschiktheid voor CE	Een probleem bij het beoordelen van schrijfproducten is de betrouwbaarheid. Door het samennemen van meerdere schrijfproducten en het (mede) laten beoordelen met meerdere beoordelaars wordt de betrouwbaarheid verhoogd. De schrijfopdracht kan als CE worden ingezet als aan beide hierboven genoemde voorwaarden is voldaan.
Voorbeelden	De stelopdracht bij Nederlands uit de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw Schrijfopdrachten uit de huidige examens Nederlands vmbo Voorbeelden die ontwikkeld zijn in het project leernetwerk Schrijfvaardigheid van SLO en Cito: https://www.slo.nl/thema/meer/leernetwerk-schrijfvaardigheid/
Constructie	Het ontwikkelen van een schrijfopdracht is relatief eenvoudig. Het stellen van de kaders en het gedetailleerd beschrijven van de beoordelingscriteria is lastiger.
Beoordeling - praktisch	Kost redelijk veel tijd, vooral om het zorgvuldig te doen. Tijdswinst is mogelijk haalbaar bij paarsgewijze vergelijking, al dan niet gecombineerd met schaalbeoordeling.
Beoordeling - inhoudelijk	De vooraf opgestelde criteria kunnen helpen voorkomen dat de beoordeling te subjectief wordt.
Validiteit	Hoog
Betrouwbaarheid - reproduceerbaarheid	Redelijk
Fijnmazigheid	Gemiddeld
Overige overwegingen	In veel vakgebieden is communicatie belangrijk. Bij talen vormt schrijfvaardigheid een verplicht onderdeel van het examenprogramma. Daarnaast lijkt het goed verdedigbaar dat deze vorm bij andere vakken wordt ingezet, desgewenst in combinatie met het vak Nederlands.

